

М. І. Найдьонов

МАСШТАБ СОЦІАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ, ПОВНОТА ГРУПОВОГО СУБ'ЄКТА

Для аналізу дії ситуаційних чинників у соціосистемі пропонується модель їх розгляду в соціальній ситуації, ідентифікованій за критеріями розвитку (як оголошеної мети) і належності (суб'єкта) до ситуації. Аналізуються дані пілотного дослідження, в якому застосовано модель прямого оцінювання спрямованості та міри вираженості ситуаційних чинників і їх значення як ресурсу чи ризику для суб'єкта ситуації розвитку. Пропонується авторський погляд на параметри оцінювання соціальної ситуації розвитку через модифікацію суб'єктно-часового параметра, що має потенцію реєстрації повноти групового суб'єкта ситуації, та уведення додаткового параметра “новоутворення” як сумарної тенденцій, діючих у ситуації розвитку.

Ключові слова: соціосистема, соціальна ситуація, груповий суб'єкт, ресурси, ризику, новоутворення, тенденція.

Для анализа действия ситуационных факторов в социосистеме предлагается модель их рассмотрения в социальной ситуации, идентифицированной по критериям развития (как объявленной цели) и принадлежности (субъекта) к ситуации. Анализируются данные пилотного исследования, в котором применена модель прямого оценивания направленности и степени выраженности ситуационных факторов и их значения как ресурса или риска для субъекта ситуации развития. Предлагается авторский взгляд на параметры оценки социальной ситуации развития через модификацию субъектно-временного параметра, обладающего потенциальной регистрацией полноты группового субъекта ситуации, и ввод дополнительного параметра “новообразование” как результирующей тенденций, действующих в ситуации развития.

Ключевые слова: социосистема, социальная ситуация, групповой субъект, ресурсы, риски, новообразование, тенденция.

For the analysis of situational factors in social systems a model for their consideration in social situation identified by the developmental criterion (as the objective of the study) and by the criterion of belonging to situation is proposed. The data of preliminary study, which used a model of direct assessment of directivity and degree of situational factors severity, their importance as a resource or risk for the subject are analyzed. The author's opinion on the options for the assessment of social situation of development through modification of subject's and time parameter that has the potency for registration of the group subject completeness, and through input of additional parameter named “new formation” as the resulting or the trends acting in situation.

Key words: socio-system, social situation, a group subject, resources, risks, new formation, trend.

Проблема. Розглядаючи особливості динаміки ситуаційних чинників особистісного і суспільного розвитку в умовах соціальних змін як динаміку ситуаційних і середовищних чинників через взаємодію ресурсів і ризиків функціонування соціосистеми, ми, з одного боку, наділяємо такий розвиток властивостями самих соціосистем, з другого – конкретизуємо результативну сторону розвитку, адже, за Т. Парсонсом [1], усі реально сформовані суспільні організми мають властивості соціальних систем.

Поняття соціосистеми, або соціальної системи (СС), як спільної назви для будь-якого системного утворення, що може бути суб'єктом взаємодії (особистість, група, організація, інститут, спільнота, суспільство, цивілізація), наповнюється змістом через властивості соціосистем, положення системного підходу, зокрема про те, що систему неможливо змінити одночасно більше, ніж в одному напрямі, тощо.

Провідною властивістю здатності системи зберігати свою сутність у процесі взаємодії як із частинами, що входять до її складу, так і з над-утвореннями є саме здатність до відтворення і спільних, і відмітних рис.

Поза рівнем складності систем загальною їх властивістю є відкритість [2; 3]. У всіх відкритих системах діють механізми гомеостазу і зворотного зв'язку. На теоретичному рівні дія механізму гомеостазу зумовлена функціональними взаємозалежностями між окремими частинами складної системи і спрямована на зберігання її цілісності й підтримку стану рівноваги. Завдяки механізму зворотного зв'язку кожна частина системи адекватно реагує на зовнішні впливи, які з'являються внаслідок дій системи. Тим самим функціонування механізму зворотного зв'язку забезпечує зберігання цілісності системи в процесі її взаємодії з іншими – “зовнішніми” – системами.

У розвинутих системах зазначена властивість відкритості реалізується також і через механізм рефлексивного саморегулювання. Його дія, наприклад у сфері економічних відносин, заснована на свідомій участі соціальних суб'єктів у процесі саморегулювання соціальної системи і ніяк не може прирівнюватися до дії автоматичного механізму.

Рефлексивне саморегулювання соціальної системи виявляється через дію всієї сукупності правил, норм. У цьому процесі особливу функцію в забезпеченні сталості правил виконують суспільні інститути (суспільні=соціальні). Вони є структурними елементами соціуму, які конституюють, упорядковують і регулюють соціальні практики. Утворений ними каркас виконує функцію, аналогічну функції умов

середовища (у біологічному сенсі), але визначає діапазони можливих дій соціальних суб'єктів у всіх сферах їхньої діяльності.

Крім суспільних інститутів, невід'ємним компонентом соціальної системи, що забезпечує її відтворення, є ресурси – матеріальні, психологічні, духовні, організаційні тощо.

І, нарешті, обов'язковим атрибутом будь-якої соціальної системи є суб'єкти соціального життя. Причому і індивіди, і колективи, і громади як суб'єкти соціального життя мають однаковий статус, а саме статус діяча (актора, агента). У цьому понятті (“діяч”) закарбовано дві характеристики реальності – активність суб'єктів та чисельність випадків, які підлягають статистичним закономірностям. Активність суб'єктів спрямовується як на предметну реальність, так і на вдосконалення суспільних інститутів [3].

Отже, будь-яка соціальна система має такі атрибути соціального життя: діячі (суб'єкти), ресурси та інститути, а оскільки головна властивість, відтворення, діє не тільки для спільного, а й відмітного, то постає питання розрізнення ситуацій, у яких перебуває соціосистема, як ризику, ресурсу і в момент утворення, і в подальшому накопиченні.

Відтворення ризиків підсистем на системному рівні може суперечити відтвореним ресурсам, а нерозрізнення їх у накопиченому стані є проблемою, яка потребує вивчення і досліджується в пропонованій статті, що й визначено нами за її *мету*.

Отже, ідеться про ситуації, якість перехідності яких у певний спосіб, за певний час закріплюється у її джерелах: у людині, групі, середовищі. Наприклад, у розробленій В. А. Роменцем структурі вчинку ситуація є початком, який викликає перехід до мотивації, дії та післядії (рефлексії) [4]. Оскільки “людина як творець ситуації та її продукт” [5] перетворює ситуацію і себе саму, для позначення результативної сторони ситуації ми пропонуємо таке термінологічне оформлення, як “новоутворення”, для процесуальної – “тенденція”.

Користуючись вищенаведеною думкою В. А. Роменця як прикладом, зазначимо, що вчинок тут може виступати як явне новоутворення, а (за певних обставин) мотивація, дія, післядія – як неявне (і для самої людини, і для оточення) і одночасно проміжне новоутворення. Оскільки вчинок може бути “поганим” або “добрим”, то нерозрізненість складових ситуації, тенденцій, їх переходу або непереходу в новоутворення конкретизує проблему відтворення ризиків підсистем на системному рівні у *проблему* відображення складових, тенденцій та новоутворень у соціальних ситуаціях різного масштабу [6; 7].

На рівні теоретичного аналізу обґрунтовано доцільність застосування спеціалізованих підходів до реєстрації, аналізу чинників у со-

ціосистемах з наявною рефлексивною підсистемою ідентифікації ситуацій та цілей розвитку [1]. Це дає нам підстави для здійснення дослідження “спеціалізованих” ситуацій, які, у нашому випадку, за соціально-просторовим параметром можна віднести до мікросередовищного рівня (масштабу); особистісно-часовий параметр [5] розглянемо в модифікованому вигляді – як суб’єктно-часовий. За змістом тип ситуації, *яка обрана нами за модельну*, визначається як “інтенсивне навчання” (участь у проекті професійного розвитку).

Для забезпечення точності відображення суб’єктами ситуації її складових (зокрема і її чинників) нами запропоновано модель прямого оцінювання спрямованості та міри вираженості ситуаційних чинників і їх значення для суб’єктів ситуації як ресурсу чи ризику. За критеріями ідентифікованості та усвідомленості цілей такі ситуації можна розглядати як модель для низки соціосистем, зокрема і системи освіти.

Перевірка моделі – це *мета*, яка досягається в кілька етапів: на *першому* – через розроблення проекту розвитку групи людей, про який публічно оголошується і який функціонує як стандарт зобов’язань ініціаторів проекту перед споживачами, спільнотою професіоналів; на *другому* – через координацію з метою утворення групи розвитку; *третьому* етапі – це реалізація сформульованих у проекті цілей, задач і способів за оголошеною тематикою “Ситуація – тенденція – новоутворення” (власне, виконання проекту); *четвертому* – анкетування групи учасників проекту (14 осіб) та аналіз результатів.

У подальшому зосередимося на четвертому етапі – описі анкети та аналізі результатів анкетування. Отже, специфіка даної анкети як згорнутого діалогу полягає в тому, що вона, по-перше, чітко локалізує спогади учасників про конкретну подію на окремих її стадіях (далі – етапи), по-друге, спрямовує їхні відповіді не тільки в минуле, актуальне сучасне, а й у майбутнє. Анкета складається з двох частин. Перша частина містить 11 модулів, які відображають певні етапи події, а саме: 1) вступне слово ведучого до майстер-класу як першої частини події та події в цілому; 2) розв’язання малої творчої задачі (МТЗ) “Найм психолога” в триадах; 3) виявлення потенціалу байки “Чумаки” як інструменту рефлексивної комунікації; 4) завершення майстер-класу; 5) викладення ведучим концептуальної моделі дискурсивного мислення; 6) ознайомлення учасників з особливостями МТЗ та принципами їх конструювання; 7) презентація показників дискурсивного мислення; 8) проблемне опанування учасниками автоматизованого робочого місця рефлексивного психолога (АРМП); 9) формулювання домашнього завдання та період його самостійного виконання; 10) реконструкція учасниками події (тренінг-практикуму) з інтенсифікації отримання орієнтирів професіоналізації на початку навчання, яка відбулася в ме-

жах навчального курсу “Уведення в спеціальність” у одному з ВНЗ м. Запоріжжя за півтора місяця до події, що розглядається; 11) рефлексія (публічне самодослідження) учасників події.

Кожний з 11-ти етапів-модулів представлено в анкеті типовим (ідентичним) набором пар альтернатив (усього вісім), кожна з яких задає певний вимір ситуації. Пари є спонукальними *стимулами* для пригадування ситуації, оцінювання ж здійснюється як вибір напрямку (полюса) в кожній з 8-ми пар (*спрямованість*) і визначення *міри* згоди з ним (*вираженість*) (табл. 1–4). Для контролю соціальної бажаності полюси стимулів (які умовно можна поділити на “позитивні” і “негативні”) не мають в анкеті однакової локалізації (праворуч чи ліворуч), застосованої в таблицях (табл. 2–6). Зміну місця полюсів в таблицях щодо їхнього розташування в першоджерелі – анкеті – позначено літерою “р”. Достатність переліку запропонованих стимулів контролюється шляхом додавання до нього на кожному з 11-ти етапів події відкритого запитання: “Напишіть (за потреби) інші стимульні характеристики етапу в зручній для Вас формі – раціональній чи образній”. Крім обирання полюса в парах та визначення міри згоди з ним, оцінювання передбачає також визначення підсумкового значення ситуації для опитуваного: чим стала для нього відповідь на стимул – ресурсом, ризиком чи тим і тим одночасно.

Отже, перша частина анкети спрямована на збирання інформації про одинадцять етапів (модулів) події, описаних 8-ма стимулами, оцінювання яких відбувається у двох площинах: як визначення міри згоди і одночасно ресурсності (“ресурс – ризик”) стимулу. Друга частина анкети призначена для відображення події в її наскрізних характеристиках (поза локалізацією окремих етапів) у розрізах: суб’єктно-часовому (для індивідуального та групового суб’єктів) та процесуально-результативному. Її умовна назва – “тенденції, новоутворення” – позиціонує змістову специфіку даної частини у порівнянні з першою (“ситуація”). Друга частина складається з 4-х запитань – одного відкритого (“Які тенденції Ви могли б внести у список таких, що проявилися в події?”) і трьох закритих, у яких пропонується оцінити наявність/вираженість у події теоретично можливих тенденцій, їх сталість та міру переходу в новоутворення. Міра згоди за унікальними альтернативами в кожному із запитань виражається семибальною шкалою (табл. 7–10). Відкрите запитання, як і в першій частині анкети, крім накопичення якісних даних, виконує функцію контролю соціальної бажаності відповідей та перевірки достатності альтернатив. Опитувані вільні вибрати зручну для себе форму відповіді – раціональну чи образну.

Оскільки окремі, але типові ситуації могли відбуватися на кожному з 11-ти етапів події, то оцінки учасників відбивають як загальне спрямування етапу, так і смисл ситуації в наскрізному значенні. Це значення можна отримати через відповідні перетворення. Перше перетворення – теоретичне і фактичне орієнтування в полюсах стимулів. Оскільки в даній події конкуренція, конфліктність тощо не наділялися значенням способу взаємодії, яка приводить до пошукуваного результату, то теоретичне і фактичне орієнтування в полюсах стимулів збігаються. Теоретичне орієнтування полюсів відповідає концептуальній нормі, фактичне – тенденції більшості опитуваних обирати норму. Після зміни локалізації даних (щодо анкети) за полюсами в структуру: лівий полюс – відхилення, правий – норма (див. табл. 2) – забезпечується можливість аналізу середніх для порівняння і ситуацій, і етапів.

Уся подія у світлі цих перетворень виглядає так: 4,1% відповідей є невизначеними в орієнтації щодо спрямованості ситуації, 20,2% лежать у зоні суб'єктивного сприймання ситуації як відмінної від запланованої організаторами події, 75,7% – збігаються з планом (див. табл. 1).

Таблиця 1

Міра згоди за етапами (у %)

№	Полюс	3	2	1	0	1	2	3	Полюс
1	11,5	2,9	3,8	4,8	3,8	11,5	44,2	28,8	84,6
2	18,3	2,9	9,6	5,8	3,8	20,2	30,8	26,9	77,9
3	26,0	3,8	13,5	8,7	2,9	9,6	36,5	25,0	71,2
4	14,7	–	9,8	4,9	4,9	17,8	34,4	28,3	80,4
5	14,1	1,3	4,7	8,2	7,2	24,2	36,0	18,5	78,8
6	17,7	6,3	8,3	3,1	4,2	18,8	29,2	30,2	78,1
7	18,9	1,0	11,5	6,4	6,3	22,0	37,0	15,8	74,8
8	28,5	11,4	6,9	10,2	1,1	13,9	24,2	32,3	70,3
9	30,7	12,5	10,2	8,0	4,5	9,1	22,7	33,0	64,8
10	20,8	5,2	6,3	9,4	1,0	12,5	30,2	35,4	78,1
11	21,2	7,7	5,8	7,7	4,8	11,5	34,6	27,9	74,0
Подія	20,2	5,0	8,2	7,0	4,1	15,6	32,7	27,5	75,7

Аналізуючи етапи події, бачимо, що як найменш відхилений від плану оцінюється етап “вступне слово” (11,5%), найбільш віхилений – “домашнє завдання” (30,7%). Найменша частка невизначених (1,0%) –

на 10-му етапі “реконструкції події”, найбільша (7,2%) – на 5-му – викладення концептуальної моделі дискурсивного мислення.

Порівняння 8-ми наскрізних ситуацій-стимулів за всіма 11-ма етапами події (табл. 2) показує, що найменш невизначеною для учасників є ситуація, представлена парою “нудний зміст – цікавий зміст” (0,8%), а найбільш невизначеними – ситуації, що описуються через “спонтанність дій – плановість дій” (6,6%) та “конкурентний потенціал – потенціал кооперації” (10,3%).

Таблиця 2

Міра згоди за наскрізними ситуаціями (у %)

Лівий	Полус –	3	2	1	0	1	2	3	Полус +	Правий
невизначеність, розмитість	33,2	12,0	13,7	77,5	33,3	15,0	28,1	20,4	63,5	зрозумілість, прозорість
конкурентний потенціал	18,6	22,2	99,8	66,7	10,3	16,0	26,0	29,2	71,1	потенціал кооперації
когнітивна простота	28,0	55,2	11,0	11,8	44,5	16,3	30,1	21,1	67,5	когнітивна складність
впізнаваність, тривіальність змісту	11,8	00,0	88,1	33,7	11,5	13,0	30,2	43,5	86,7	новизна, оригінальність змісту
звичність, тривіальність способів організації діяльності (процедур)	15,5	1,7	5,9	7,9	1,6	18,3	32,3	32,4	82,9	новизна, оригінальність способу організації діяльності (процедур)
нудний зміст	10,4	1,7	4,6	4,1	0,8	18,4	40,9	29,5	88,8	цікавий зміст
потенціал конфліктизації	10,0	0,8	3,7	5,4	3,7	11,9	44,1	30,3	86,3	потенціал проблематизації
спонтанність дій	34,3	16,5	8,8	9,0	6,6	15,6	30,1	13,4	59,1	плановість дій
подія	20,2	5,0	8,2	7,0	4,1	15,5	32,7	27,5	75,7	подія

У цілому вибори опитуваними полюсів у запропонованих парах-стимулах набувають таких значень: 88,8% – цікавий зміст; 86,7% – новизна, оригінальність змісту; 86,3% – потенціал проблематизації; 82,9% – новизна, оригінальність способу організації діяльності (процедур); 71,1% – потенціал кооперації; 67,5% – когнітивна складність; 63,5% – зрозумілість, прозорість; 59,1% – плановість дій. Цей вибір є наслідком пригадування ситуацій і реагування на них у заданий спосіб, який на даному етапі не встановлює частку авторства в ситуації, яка відбулася.

Зіставлення значень ситуацій “плановість дій – спонтанність дій” як наскрізної (59,1%, див. табл. 2) з її значеннями на двох етапах, що мають очевидне авторство (на 1-му – “вступне слово ведучого до майстер-класу” (69,3%, див. табл. 3), на 9-му – “виконання домашнього завдання учасниками події” (27,3%, див. табл. 4)), де вона характеризує, в одному випадку, дії тренера, а в другому – може бути адресованою тільки власному (учасника) прояву, пояснює найменше середнє значення цієї наскрізної ситуації серед 8-ми інших.

Таблиця 3

Міра згоди на етапі “Вступне слово до майстер-класу” (у %)

Лівий	3	2	1	0	1	2	3	Правий
невизначеність, розмитість	7,7	15,4	15,4	–	15,4	23,1	23,1	зрозумілість, прозорість
конкурентний потенціал	7,7	–	15,4	–	7,7	46,2	23,1	потенціал кооперації
когнітивна простота	–	–	–	7,7	23,1	46,2	23,1	когнітивна складність
впізнаваність, тривіальність змісту	–	–	–	7,7	–	23,1	69,2	новизна, оригінальність змісту
звичність, тривіальність способу організації діяльності (процедур)	–	7,7	–	–	7,7	53,8	30,8	новизна, оригінальність способу організації діяльності (процедур)
нудний зміст		–	–	–	7,7	69,2	23,1	цікавий зміст
потенціал конфліктизації		–	7,7		7,7	53,8	30,8	потенціал проблематизації
спонтанність дій	7,7	7,7		15,4	23,1	38,5	7,7	плановість дій

Оцінка ситуацій, 9-й етап (у %)

Лівий	-	3	2	1	0	1	2	3	+	Правий
невизначеність, розмитість	63,7	36,4	18,2	9,1	9,1	9,1	18,2	-	27,3	зрозумілість, прозорість
конкурентний потенціал	27,3	-	18,2	9,1	-	9,1	27,3	36,4	72,8	потенціал кооперації
когнітивна простота	9,1	-	9,1		-	-	18,2	72,7	90,9	когнітивна складність
впізнаваність, тривіальність змісту	0	-	-	-	9,1	18,2	9,1	63,6	90,9	новизна, оригінальність змісту
звичність, тривіальність способу організації діяльності (процедур)	18,2	18,2	-	-	-	27,3	9,1	45,5	81,9	новизна, оригінальність способу організації діяльності (процедур)
нудний зміст	45,5	9,1	18,2	18,2	9,1	9,1	36,4	-	45,5	цікавий зміст
потенціал конфліктизації	9,1	-	-	9,1	9,1	-	45,5	36,4	81,9	потенціал проблема-тизації
спонтанність дій	72,8	36,4	18,2	18,2	-	-	18,2	9,1	27,3	плановість дій

У цілому аналіз наскрізних ситуацій показує, що в ситуаціях, авторство яких не є явним, учасники краще орієнтуються в показниках, які асоціюються скоріше з результатом (“цікавий зміст”), ніж із процесом (“спонтанність дій”). Проте очевидність-неочевидність авторства не впливає на оцінювання учасниками відповідності фактичного розвитку ситуацій їхньому задуму: відповідність для них є очевидною на всіх 11-ти етапах події за всіма 8-ма типами ситуацій.

Відповіді на відкриті запитання отримано для 9-ти з 11-ти етапів (без доповнень залишилися 4-й – завершення майстер-класу та 7-й – ознайомлення з показниками дискурсивного мислення – етапи). Їх надали 2 з 9-ти учасників події, що становить 15,38 % від загальної кількості. Прочитуємо ці відповіді (за винятком однієї, яка вказує на особу учасника і тому відредагована): *“офигеть”*, *“уаһооооо”*, *“жжсет”*, *“не все зрозуміло”*, *“саме цікаве для мене”*, *“нерозуміння, навіщо все це, витрата часу, пошук мети для впорядкування своїх дій”*, *“важко за короткий проміжок часу підготуватися на високому рівні із за-*

вданням із формулами”, “дуже цікаво”, “надзвичайно”, “почалу было почти совсем непонятно, о чем идет речь”, “очень интересны обсуждение и динамика”, “слишком просто”, “трохи складно”, “незвичайно”.

Як бачимо, модальність відповідей на відкриті запитання в цілому відповідає теоретично обґрунтованим стимулам ситуацій. Відповідь “важко за короткий проміжок часу підготуватися на високому рівні з завданням із формулами”, наповнює конкретикою ситуацію виконання домашнього завдання (9-й етап) й орієнтує у складових її авторства. Жодна відповідь не вносить принципової пропозиції щодо змін чи доповнення переліку ситуацій, запропонованих авторами анкети, що ще раз (див. вище) підтверджує відповідність фактичного розвитку ситуацій задуму на всіх 11-ти етапах за всіма 8-ма типами ситуацій.

Аналіз суб’єктивного відображення учасниками ризиків як наскрізної ситуації і як складової етапів події уточнює підсумки аналізу спрямованості ситуацій та їх вираженості (міри згоди). Отже, для 100 % опитаних ризиків не містить 10-й етап – реконструкція події “Уведення в спеціальність” на основі її хронотопіки” (табл. 5). Найвищі значення цього показника (23,0 %) зафіксовано щодо 8-го етапу – ознайомлення з комп’ютерною програмою обробки дискурсивної емпірії (АРМП).

Як найбільш ресурсний опитані оцінили 4-й етап – “завершення майстер-класу – заключне слово ведучого” (91,7 %). Ресурсність інших етапів має такі значення: 10-й (реконструкція події “Уведення в спеціальність” на основі її “хронотопіки”) – 83,0 %; 11-й (рефлексія (публічне самодослідження)) – 82,3 %; 6-й (викладення особливостей малої творчої задачі, принципів її конструювання) – 78,1 %; 2-й (участь у розв’язанні МТЗ “Найм психолога”) – 75,5 %; 5-й (викладення концептуальної моделі дискурсивного мислення) – 73,0 %; 1-й (вступне слово ведучого майстер-класу) – 71,9 %; 3-й (байка “Чумаки”) – 67,3 %; 9-й (домашнє завдання) – 59,2 %; 7-й (ознайомлення з показниками дискурсивного мислення) – 59 %; 8-й (ознайомлення з комп’ютерною програмою обробки дискурсивної емпірії – АРМП) – 40,2 %.

Узагальнення оцінок ресурсності/ризикованості щодо 8-ми наскрізних ситуацій (див. табл. 6) показує, що переважна їх більшість – 71% – сприймалися учасниками як ресурсні, 20,9% – як ресурсні і ризиковані одночасно, і тільки 8,1% – як такі, що містили виключно ризики. Найменш ризикованою серед наскрізних ситуацій виявилася ситуація “новизна, оригінальність способу організації діяльності (процедур) – звичність, тривіальність способу організації діяльності” – 2,5%. Цей показник у поєднанні з явним переважанням виборів полюса “новизна, оригінальність способу” (82,9%) за незначною кількістю невизначених відповідей (1,6%) (див. табл. 2) виступає інтегральною оцінкою всієї події.

**Оцінювання етапів за критерієм наявності/відсутності
ресурсів/ризиків (у %)**

Питання	Ризик	Ресурс	Одночасно
Вступне слово ведучого майстер-класу	6,3	71,9	21,9
МТЗ “Найм психолога”: Розв’язання. Коло ставлення	8,5	75,5	16,0
Байка “Чумаки” і коло обговорення	6,3	67,3	26,4
Завершення майстер-класу – заключне слово ведучого (підсумки)	2,1	91,7	6,3
Викладення концептуальної моделі дискурсивного мислення (КМ) на прикладі побудови компоненту інтелектуальної рефлексії	5,7	73,0	21,3
Викладення особливостей малої творчої задачі (МТЗ), принципів її конструювання	4,2	78,1	17,7
Ознайомлення з показниками дискурсивного мислення (зокрема, продуктивності)	16,5	59,0	24,5
Ознайомлення з комп’ютерною програмою обробки дискурсивної емпірії (АРМом)	23,0	40,2	36,8
Творча робота (домашнє завдання - ДЗ) із засвоєння теорії та зворотній зв’язок за результатами перевірки	14,1	59,2	26,7
Реконструкція події “Уведення в спеціальність” на основі її “хронотопіки”)	0,0	83,0	17,0
Рефлексія (публічне самодослідження)	2,1	82,3	15,6
Подія	8,1	71,0	20,9

Найбільше ризиків, за оцінками опитуваних, містила наскрізна ситуація взаємодії – “потенціал кооперації – конкурентний потенціал” (10,9 %). При цьому 71,1% учасників (див. табл. 2) визначили її спрямованість як кооперативну (обрали полюс “потенціал кооперації”), а 10,3 % не визначилися з відповіддю (таких не було на 1-му і 9-му етапах). Це означає, що ситуація конкуренції, знята рефлексивним способом взаємодії, все одно утримується учасниками як загроза ризику.

Найбільш ресурсними виявилися наскрізні ситуації “цікавий зміст – нудний зміст” (82,1 % опитаних) та “новизна, оригінальність способу організації діяльності (процедур) – звичність, тривіальність способу організації діяльності” (81,1 %) (див. табл. 6). При цьому спрямованість першої представлена 88,8% виборів полюса “цікавий зміст” при 0,8% тих, хто не визначився з відповіддю; спрямованість другої визначають 82,9% учасників, які обрали полюс “новизна, оригінальність способу” при 1,6% невизначених (див. табл. 2).

Таблиця 6

**Узагальнена оцінка ресурсності/ризикованості ситуацій
(за 11-ма етапами) (у %)**

Діапазон ситуацій	Ризик	Ресурс	Одночасно
невизначеність, розмитість – зрозумілість, прозорість	9,3	65,6	25,1
когнітивна простота – когнітивна складність	9,4	61,6	29,1
новизна, оригінальність змісту – впізнаваність, тривіальність змісту	6,3	78,3	15,4
новизна, оригінальність способу організації діяльності (процедур) – звичність, тривіальність способу організації діяльності	2,5	81,1	16,4
нудний (скучний – рос.) зміст – цікавий зміст	5,9	82,1	12,0
потенціал конфліктизації – потенціал проблематизації	9,4	61,6	29,0
потенціал кооперації – конкурентний потенціал	10,9	75,1	14,0
спонтанність дій – плановість дій	10,8	62,7	26,5
Усі	8,1	71,0	20,9

Як найменш ресурсна оцінена учасниками наскрізна ситуація “потенціал конфліктизації – потенціал проблематизації” – 61,6 % (див. табл. 6) за вираженої спрямованості на кооперацію (цей полюс обирають 86,3% учасників, 3,7 % не визначилися з відповіддю) (див. табл. 2).

Застосування непараметричного критерію Краскела – Уоллеса показує, що для 85-ти з 88-ти пар стимульних ситуацій (сума за 11-ма етапами) відмінностей за показниками спрямованості (вибір полюса) та вираженості (міра згоди), а також ресурсності/ризикованості немає. Отже, три пари мають відмінності (табл. 7).

Таблиця 7

**Пари, що мають відмінності за непараметричним критерієм
Краскела – Уоллеса**

Ситуації	Значення критерію
потенціал конфліктизації – потенціал проблематизації	0,026
нудний зміст – цікавий зміст	0,018
потенціал конфліктизації – потенціал проблематизації	0,007

З'ясуванню того, як опитувані оцінили *тенденції* поза спрямованістю ситуацій (тобто теоретично задані *розробниками анкети*), їх сталість у події та перехід у новоутворення, передувала перевірка достатності цього заданого переліку. Опитуваним пропонувалося спочатку відповісти на відкрите запитання “Які тенденції Ви могли б внести у список таких, що проявилися в події?”, обравши зручну форму відповіді – раціональну чи образну. Одразу зазначимо, що відповіді на відкрите запитання цього модуля анкети, названого нами “тенденції-новоутворення”, 9 учасників події (проти 2-х у першій частині). Складений з їхніх відповідей список тенденцій має такий вигляд (раціональний жанр): “рефлексія як один із способів бачення навколишнього світу”; “зміна моделі мислення, сприймання та переробки інформації”; “постійне інтелектуальне перевершення себе (нарощувати зміст, не повторюватися); “прийняття багатозначності ситуації як ресурсу та ін.”; “особое внимание уделялось наполнению содержания понятия “этическая позиция” в ходе тренинга”. Далі в переліку йдуть: “значення кооперації, самодослідження, конкуренції, самовизначення”; “самомотивація”; “відкриття за типом інсайту”; “єдинення учасників через большее понимание”; “розширення чуттєвого потенціалу у вигляді віднайдення нових шляхів кооперації”; “перетворення з хаосу думок на впорядковану, більш-менш організовану систему” (зважаючи на місце розташування цих тенденцій, самі учасники визначили її як образну). Образна форма представлена відповіддю: “Як фантики, які двірники насаджують на шпажку, коли двірник – це тренер, а “фантики” – це ідеї учасників”.

За підсумками аналізу відповідей на відкрите запитання модуля “тенденції-новоутворення” зазначимо: 1) учасники не сформулювали жодної альтернативи тенденціям, запропонованим авторами анкети, 2) дві відповіді є прямим цитуванням із списку запропонованих тенденцій; 3) більшість висловлювань є непрямим цитуванням. Усе це разом дає підстави говорити про достатність альтернатив, запропонованих авторами анкети, для вивчення тенденцій та новоутворень, що виникли у події.

У табл. 8 представлено результати оцінювання учасниками прояву в події тенденцій із запропонованого списку. Спостерігається зміщення оцінок у бік більших значень – середні перебувають у діапазоні 5,1– 6,2 бала із 7-ми можливих. Серед тенденцій пріоритет за вираженістю (6,2 бала) належить використанню документально заданих (кейс, хронотопіка ретроподії тощо) регламентацій для підпорядкування керівництву тренера. Рівні значення (5,9 бала) має вираженість тенденцій “прийняття багатозначності ситуації як ресурсу”, “відтворення комплексу правил РТП (висловлюватися по черзі і кожному, розділяти етапи генерації думки і ставлення до неї тощо) як інструменту сприяння персональній самореалізації кожного з учасників” та “відтворення

комплексу правил РТП як інструменту координування спільних дій групи”, дещо менше – “утримування себе на “предметному склі” рефлексії” (5,8 бала), “постійне інтелектуальне перевершення себе (нарощувати зміст, не повторюватися)” (5,7 бала) і “використання документально заданих регламентацій для самоуправління учасників” (5,6 бала). Зазначене (якщо взяти до уваги те, що учасники не змогли запропонувати альтернативні тенденції) вказує на вагомість цих чинників у забезпеченні новоутворень.

Таблиця 8

**Оцінка прояву тенденцій у події
(за теоретично можливим переліком)**

Тенденції	Виявленість тенденцій (у %)						Mean	SD	Кількість учасників
	2	3	4	5	6	7			
постійне інтелектуальне перевершення себе (нарощувати зміст, не повторюватися)	–	7,7	15,4	15,4	23,1	38,5	5,7	1,4	13
спеціалізація запитань на зрозуміння з когнітивної площини у когнітивно-конвенційну	–	25,0	8,3	25,0	16,7	25,0	5,1	1,6	12
вивільнення функції породження змісту від його оцінювання	–	–	15,4	38,5	46,2	–	5,3	0,8	13
прийняття багатозначності ситуації як ресурсу	–	–	15,4	15,4	30,8	38,5	5,9	1,1	13
поглинання критики ставленням	–	9,1	18,2	27,3	27,3	18,2	5,3	1,3	11
утримування себе на “предметному склі” рефлексії	–	–	7,7	30,8	38,5	23,1	5,8	0,9	13
використання документально заданих (кейс, хронологія ретрородії тощо) регламентацій для підпорядкування управлінню тренера	–	–	7,7	7,7	38,5	46,2	6,2	0,9	13

Продовження таблиці 8

Тенденції	Виявленість тенденцій (у %)						Mean	SD	Кількість учасників
	2	3	4	5	6	7			
використання документально заданих регламентацій для самоуправління учасників	7,7		7,7	23,1	30,8	30,8	5,6	1,5	13
відтворення комплексу правил РТП (висловлюватися по черзі і кожному, розділяти етапи генерації думки і ставлення до неї тощо) як інструменту сприяння персональній самореалізації кожного з учасників	–	7,7	7,7	7,7	38,5	38,5	5,9	1,3	13
відтворення комплексу правил РТП як інструменту координування спільних дій групи	–	8,3	8,3	8,3	33,3	41,7	5,9	1,3	12

Примітка. **Mean** – середнє значення тенденції; **SD** – середнє квадратичне.

Середні значення оцінок сталості тенденцій (табл. 9) також значною мірою зміщені в бік більших значень і перебувають у діапазоні від 4,2 до 6 балів. Оцінки сталості трьох з них – “взаємодоповнення”, “проактивність” та “накопичення ресурсів” – мають (або наближаються до) значення 6 балів (за максимуму 7 балів). Зіставлення їх з оцінкою сталості тенденції “накопичення ризиків” (4,2 бала) свідчить про усвідомленість учасниками події зв’язку ризику і ресурсу в механізмі розвитку.

Оцінки отриманих новоутворень (табл. 10), що характеризуються суб’єктною належністю (власне надбання чи надбання інших членів групи) та часовою віднесеністю (на період навчання у ВНЗ, для подальшої професійної діяльності, для життя в цілому), перебувають у діапазоні від 5,18 до 6,15 бала і розташовуються у такому порядку: стали новоутворенням для інших членів групи – 5,18; Вашим особистим новоутворенням – 5,42; новоутворенням на період навчання у ВНЗ – 5,55; новоутворенням для життя в цілому – 5,83; новоутворенням для

подальшої професійної діяльності – 6,15. Ці оцінки не тільки вказують на значення новоутворень у контексті життя, а й надають теоретичні орієнтири для нового погляду на масштаб соціальних ситуацій.

Таблиця 9

Сталість тенденцій

Тенденції	Виявленість тенденцій (у %)							Mean	SD	Кількість учасників
	1	2	3	4	5	6	7			
самопідсилування	–	–	7,7	7,7	23,1	53,8	7,7	5,5	1,1	13
взаємодоповнення	–	–	8,3	–	33,3	41,7	16,7	5,6	1,1	12
проактивність	–	–	–	–	41,7	33,3	5,0	5,8	0,8	12
ретроактивність	9,1	9,1	–	18,2	45,5	9,1	9,1	4,5	1,7	11
завершення в події	–	7,7	–	23,1	38,5	23,1	7,7	4,9	1,3	13
завершення після події	–	–	7,7	7,7	46,2	15,4	23,1	5,4	1,2	13
накопичення ризиків	9,1	–	18,2	27,3	27,3	18,2	–	4,2	1,5	11
накопичення ресурсів	–	–	–	–	25,0	50,0	25,0	6,0	0,7	12

Таблиця 10

Оцінка тенденцій, які стали новоутворенням

Тенденції	Виявленість тенденцій (у %)					Mean	SD	Кількість учасників
	3	4	5	6	7			
Вашим особистим новоутворенням	8,3	25,0	8,3	33,3	25,0	5,42	1,38	12
новоутворенням для інших членів групи	–	18,2	54,5	18,2	9,1	5,18	0,87	11
новоутворенням на період навчання у ВНЗ	–	18,2	27,3	36,4	18,2	5,55	1,04	11
новоутворенням для подальшої професійної діяльності	–	7,7	15,4	30,8	46,2	6,15	0,99	13
новоутворенням для життя в цілому	–	8,3	33,3	25,0	33,3	5,83	1,03	12

Зіставлення оцінок викладачів і студентів, які були учасниками події, щодо ситуацій засвідчує, що вони однаково оцінюють ресурсність–ризикованість ситуацій за критерієм U-Манна – Уїтні (табл. 11).

Таблиця 11

Порівняння оцінок ситуацій студентами та викладачами за критерієм U-Манна – Уїтні

Ситуації	Значення критерію
невизначеність, розмитість – зрозумілість, прозорість	0,006
новизна, оригінальність змісту – впізнаваність, тривіальність змісту	0,049
спонтанність дій – плановість дій	0,025
невизначеність, розмитість – зрозумілість, прозорість	0,028
невизначеність, розмитість – зрозумілість, прозорість	0,018
спонтанність дій – плановість дій	0,024
невизначеність, розмитість – зрозумілість, прозорість	0,03
потенціал кооперації – конкурентний потенціал	0,037
потенціал конфліктизації – потенціал проблематизації	0,018
спонтанність дій – плановість дій	0,01
накопичення ресурсів	0,019

Те саме можна сказати і про оцінювання студентами і викладачами теоретично можливих тенденцій та новоутворень. Різниця в досвіді, професійному статусі та віці виявилася значимою при оцінюванні сталості тенденції “накопичення ресурсів” (0,019) та 10-ти з 88-ми ситуацій. Так, на 2-му етапі (розв’язання малої творчої задачі “Найм психолога” в тріадах) зафіксовано різницю в оцінках щодо ситуацій “невизначеність, розмитість – зрозумілість, прозорість” (імовірність 0,006), “новизна, оригінальність змісту – упізнаваність, тривіальність змісту” (0,049), “спонтанність дій – плановість дій” (0,025). Ці та інші дані (див. табл. 11) у цілому підпорядковуються логіці різниці змісту основної діяльності студентів та викладачів, що й пояснює статистичні відмінності. Проте загальні тенденції оцінювання ситуацій студентами і викладачами засвідчують: різностатусність учасників може бути ресурсом їхнього розвитку в події.

Інтегруючи тактичні підсумки, можна зробити такі *висновки*:

1. Підтверджено можливість прямого оцінювання складових соціальних ситуацій з визначеною метою розвитку (“ситуація, тенденція, новоутворення”) як таких, що відображаються суб’єктом і результати яких диференціюють вибірку. Етапи та складові ситуацій для здійснення їх аналізу безпосередніми учасниками можуть бути виокремлені та сформульовані на основі розвитку змісту самої ситуації (події).

2. “Суб’єктно-часовий параметр” соціальних ситуацій охоплює та диференціює особистісну та групову належність до ситуації, запроваджує інтегративний рівень для осягнення події під кутом зору різних часових проміжків – і масштабу життя в цілому, і масштабу відрізка (етапу) життя, і масштабу окремого епізоду, тим самим визначаючи повноту групового суб’єкта в події.

3. “Суб’єктно-часовий” і “соціально-просторовий” параметри соціальної ситуації доповнено параметром “новоутворення” як проявом існування через тенденції розвитку.

Література

1. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс. – М. : Академ. проект, 2002. – 832 с.
2. Bertalanffy L. General System Theory – A Critical Review / L. Bertalanffy // General Systems. – 1962. – Vol. VII. – P. 1–20.
3. Giddens A. Central problems in social theory: Action structure and contradiction in social analysis / A. Giddens. – London : Macmillan press, 1979. – 294 p.
4. Роменець В. А. Історія психології: ХІХ – початок ХХ століття : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2007. – 576 с.
5. Слюсаревський М. М. Ситуація як об’єкт соціально-психологічного дослідження: історіогенез і сучасний стан проблеми // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 23(26). – С. 5–24.
6. General System Theory: Essential Concepts and Applications (Cybernetics and Systems). – London : Taylor & Francis, 1986. – 250 p.
7. Найдьонов М. І. Парадокс формування суб’єктності: груп-рефлексивний підхід в соціальній та політичній психології / М. І. Найдьонов // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 9. – С. 13–23.

© Найдьонов М. І.